

Struzik, Z., Skibiński, P., (red.), 2012, „Brama do wolności”. Trzecia pielgrzymka Jana Pawła II do Polski, Warszawa ss. 315 (plus wkładka zdjęciowa).

Trzecia wizyta Jana Pawła II w Ojczyźnie była z pewnością jednym z najważniejszych wydarzeń w historii Polski „Ludowej”. Miała ogromne znaczenie nie tylko o charakterze politycznym, ale również moralnym i teologicznym. Tym bardziej może wobec tego dziwić, że nie dojechała się jeszcze całościowego opracowania, w którym by uchwycono wszystkie jej istotne elementy i opisano jej miejsce w polskiej historii.

Publikację „Brama do wolności” pod redakcją Zdzisława Struzika i Pawła Skibińskiego można traktować jako dobry punkt wyjścia prowadzący do opracowania monografii poświęconej trzeciej wizycie Jana Pawła II w PRL. Zamieszczone w niej artykuły omawiają w przystępny sposób niektóre jej elementy i znaczenie, jakie nie tylko dla polskiej historii miała ta pielgrzymka Ojca Świętego do Ojczyzny.

KONSTRUKCJA I ZAWARTOŚĆ PUBLIKACJI

Tom pokonferencyjny, bo taki charakter ma omawiana publikacja, składa się z czterech wyraźnie wydzielonych części: *Międzynarodowy kontekst III Pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*, *III pielgrzymka we wspomnieniach*, *Przebieg i znaczenie III Pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*, *Teologiczne aspekty III Pielgrzymki Jana Pawła II do Polski*. Recenzowany tom jest dwujęzyczny, po polskiej wersji tekstu zamieszczono jego hiszpańskie tłumaczenie.

Pierwsza część składa się z czterech tekstów. Najbardziej obszerny artykuł Andrzeja Grajewskiego zatytułowany *Pielgrzymka wielu przełomów* dotyczy międzynarodowych uwarunkowań trzeciej wizyty Jana Pawła II w Ojczyźnie. Pielgrzymka z 1987 roku odbywała się na tle istotnych zmian w sytuacji światowej, przede wszystkim przemian, jakie zachodziły w Związku Sowieckim, ale też wizyt papieskich w państwach rządzonych przez prawicowych dyktatorów: w Chile i Argentynie.

Zdecydowanie najbardziej istotnym kontekstem wizyty, co trafnie zauważa autor tekstu, były zmiany, jakie zachodziły na Wschodzie – mowa o projekcie pierestrojki, jaki wprowadzał w życie Michaił

Gorbaczow. Jego wpływ zaważył między innymi na wykreśleniu z programu wizyty Jana Pawła II w kraju Przemyśla i Rzeszowa. Władze miały również istotne obawy odnośnie do ewentualnych antysowieckich elementów wizyty, specjalnie więc uczulali w tej kwestii polskich biskupów. Pielgrzymka z 1987 roku do PRL bardzo wiele znaczyła także dla Stolicy Apostolskiej, która miała nadzieję, że rezultaty wizyty przyczynią się do zmian w podejściu Związku Sowieckiego do wielu problemów związanych z codziennym funkcjonowaniem Kościoła w państwie rządzonej z Moskwy. Wbrew drugiemu członowi tytułu tekstu, A. Grajewski omawia również wewnątrzpolski kontekst wizyty. Szczególnie wiele miejsca poświęca spotkaniu Ojca Świętego z Wojciechem Jaruzelskim i „Solidarności”. W przypadku I sekretarza ogrzanie się w blasku Jana Pawła II miało służyć poprawie jego wizerunku w społeczeństwie i było elementem szerszego planu zmierzającego do uwiarygodnienia jego ekipy rządowej przy pomocy Kościoła (dokładnie opisuje to Paweł Kowal). Z kolei dla „Solidarności” wizyta w 1987 roku, a szczególnie nabożeństwo na gdańskiej Zaspie, było okazją do przypomnienia o sobie i szansą na odrodzenie związku. W przypadku W. Jaruzelskiego jego zamiar, jak zauważa autor, się nie powiódł. Z kolei w przypadku zdelegalizowanego związku zawodowego – jak najbardziej, gdyż jednym z najistotniejszych rezultatów wizyty było przekreślenie planów budowy porozumienia społecznego bez „Solidarności”. A. Grajewski zwraca również uwagę, że pielgrzymki Jana Pawła II do PRL, Chile i Argentyny pokazały Ojca Świętego jako uniwersalnego obrońcę praw człowieka i udowodniły, że nie można budować demokracji bez ich przestrzegania.

Profesor Gonzalo Larios Mengotii pokazuje z kolei kontekst polityczny wizyty Jana Pawła II w Chile. Rozpoczyna od przedstawienia skomplikowanej sytuacji katolików w tym kraju, zwracając uwagę jednocześnie na podział wśród nich na zwolenników Augusto Pinocheta i jego wrogów. Autor pokazuje Chile w przededniu wizyty – jako jeden z najistotniejszych problemów traktuje nieprzestrzeganie praw człowieka przy zwalczaniu opozycji przez miejscowy reżim. Zwraca również naszą uwagę na istotne napięcia między poszczególnymi środowiskami katolickimi a rządem Pinocheta. Nie były one jednak na tyle gwałtowne, by móc przeszkodzić wizycie, szczególnie, że odbywała się ona wokół hasła *Miłość jest silniejsza*. Jak pisze G. Mengotii, Jan Paweł II został w Chile serdecznie przyjęty,

a atmosfera, która wytworzyła się podczas wizyty, ułatwiła pojednanie i powrót do systemu demokratycznego. Wynika więc dość jasno z jego analizy, że wizyta w państwie Pinocheta miała równie dalekosiężne skutki, jak jego pielgrzymka do PRL w 1987 roku.

Część *Międzynarodowy kontekst* uzupełniają artykuły Tomasza Szyszki i Grzegorza Polaka.

Pierwszy z nich dotyczy znaczenia pielgrzymek papieskich dla przemian politycznych w Boliwii, Ekwadorze i Peru. W czasie wizyt w tych krajach Jan Paweł II łączył kontekst religijny ze społecznym, zwracając uwagę na konieczność przestrzegania zasad sprawiedliwości społecznej i podejmowanie dialogu w duchu porozumienia. Jako efekt wizyt autor przedstawiał fakt ogromnej mobilizacji społecznej w czasie przygotowań do godnego przyjęcia Jana Pawła i rozwiązanie istotnego zamieszania teologicznego związanego z tak zwaną „teologią wyzwolenia”. Wspólny wysiłek organizacyjny doprowadził ponadto do skonsolidowania wcześniej wewnętrznie skłóconych Episkopatów państw Ameryki Łacińskiej.

Drugi ze wspomnianych wyżej tekstów odpowiada z kolei na pytanie: „Dlaczego Jan Paweł II rozmawiał z dyktatorami?”. Jak zauważa autor tekstu o tym tytule, G. Polak, czynił to dlatego, by pokazać rządzonym przez nich społeczeństwom wizję państwa sprawiedliwego. Tekst oparty jest na trzech przykładach wizyt: na Filipinach w 1981 roku, na Kubie w 1998 roku i na Ukrainie w 2001 roku. W każdym z tych państw pielgrzymka Jana Pawła II przyniosła w następnych latach konkretne efekty i nie spełniły się również obawy środowisk opozycyjnych, że ich skutkiem może być poprawienie legitymizacji niedemokratycznych reżimów.

Druga część tomu składa się tylko z jednego wspomnienia, poświęconego mszy św. na gdańskiej Zaspie. Skupia się ono przede wszystkim na opisie przygotowania specjalnego ołtarza na nabożeństwo z udziałem papieża.

Trzecia, najbardziej obszerna część publikacji składa się z czterech artykułów. Autorzy omawiają w niej przebieg i znacznie trzeciej pielgrzymki Jana Pawła II do PRL.

Wojciech Batkowicz zwraca w swoim tekście uwagę na najważniejszy z teologicznego punktu widzenia motyw wizyty Ojca Świętego – Kongres Eucharystyczny. Głównym papieskim przesłaniem głoszonym konsekwentnie przez cały pobyt w PRL jest prawda – fundament

twórczej wolności. Papież podkreślał, że droga do niej zaczyna się od uznania, iż jej podstawą jest Bóg. To przesłanie było szczególnie istotne dla Polaków żyjących w, jak to określił autor tekstu, „wolności nie wolnej”.

Kolejny artykuł Antoniego Dudka przedstawia stosunek władz PRL do trzeciej wizyty papieża. Autor zarysowuje w swoim tekście szeroki kontekst polityki wyznaniowej polskich komunistów, zwracając przede wszystkim uwagę na powszechnie stosowaną w latach 80. wobec Kościoła metodę kija i marchewki. Władze zdawały sobie sprawę, że nie mogą pójść z biskupami na otwartą wojnę, gdyż koncyliacyjna postawa Episkopatu z reguły była im na rękę i pozwalała kontrolować sytuację społeczno-polityczną.

Negocjacje dotyczące pielgrzymki zaczęły się pod koniec 1985 roku. Od samego początku pojawiały się w ich czasie punkty sporne. Najważniejszym z nich była wizyta Ojca Świętego w Gdańsku, a w drugiej kolejności w Rzeszowie. Ostatecznie władze wobec twardego stanowiska papieża i Episkopatu zgodziły się na Gdańsk, ale w zamian zrezygnowano z wizyty w drugim ze wspomnianych wyżej miast (głównie z powodu bliskości pogranicza Związku Sowieckiego, ale też ze względu na znienawidzonego przez komunistyczne władze biskupa Ignacego Tokarczuka). Aparat bezpieczeństwa jako największe zagrożenie związane z pielgrzymką traktował nabożeństwo w Gdańsku, w którym wziąć udział mieli najważniejsi opozycjoniści, co się później w praktyce potwierdziło.

Władze wywierały naciski na Jana Pawła II w okresie przygotowań i w czasie samego pobytu w PRL, by zrezygnował z akcentów prosolidarnościowych, nie przyniosły one jednak skutku. Konsekwencją wizyty, jak zauważa A. Dudek, był jasny sygnał wysłany do W. Jaruzelskiego, że porozumienie społeczne bez udziału „Solidarności” nie jest możliwe.

Z tekstem profesora Dudka doskonale uzupełnia się artykuł Jana Żaryna poświęcony politycznemu tłu wizyty. W swojej publikacji autor zauważa, że ekipa W. Jaruzelskiego podjęła ciekawą grę, której głównym motywem było wciągnięcie Jana Pawła II w działania mające uwiarygodnić PRL-owski reżim, zaś celem nadrzędnym było wyrwanie państwa z izolacji międzynarodowej. Kościół z kolei liczył, że dzięki wizycie uda się wymusić na dygnitarzach komunistycznych istotne zmiany polityczne w kraju. Efekt pielgrzymki, jak zauważa

J. Żaryn, był dla władz podwójną porażką. Po pierwsze, nie udały się zabiegi mające poprawić przy pomocy papieża notowania społeczne generała Jaruzelskiego. Po drugie, wizyta wzmocniła opozycję solidarnościową, co w niedługim czasie doprowadziło do podjęcia rozmów przy Okrągłym Stole.

W ostatnim z tekstów tej części tomu Paweł Zuchniewicz omawia przesłanie, jakie w czasie trzeciej wizyty w Ojczyźnie przedstawił Jan Paweł II. Zwraca szczególną uwagę na program kierowany przez Ojca Świętego do ludzi młodych. Szczególnie wyraźnie papież zaakcentował to w czasie spotkania z młodzieżą w Krakowie, zauważając, że rozwiązanie problemów, z jakimi borykają się ludzie młodzi, jest w nich samych, w ich wnętrzu. Drugim istotnym przesłaniem Jana Pawła II, jak zauważa autor tekstu, było odniesienie do małżeństwa i rodziny. Odrodzenie społeczeństwa, jak mówił papież, miało prowadzić do odrodzenia społeczeństw; jak słusznie zwraca uwagę P. Zuchniewicz, ta droga aktualna jest również w chwili obecnej.

Ostatnia część pracy poświęcona jest teologicznym aspektom trzeciej wizyty Jana Pawła II w PRL. Autorzy tekstów: Zdzisław Struzik i Dominika Żukowska-Gardzińska omawiają koncepcję wartości wolności i solidarności – dwóch najistotniejszych przesłań Ojca Świętego.

Tekst Z. Struzika poświęcony został pierwszemu ze wspomnianych wyżej zagadnień. Autor zwraca za Janem Pawłem II uwagę, że źródło wolności tkwi w ludzkim sumieniu. Zauważał, że należy korzystać z daru wolności, by powodować wzrost drugiej osoby. Odnosił tę sytuację również do całej społeczności, krytykował takie formy rządów, które podporządkowują jednostkę działaniom ekonomiczno-społecznym, nie uwzględniając ich wewnętrznej autonomii. Ojciec Święty przekonywał również, że wolność nie może być rozumiana jako absolutna autonomia, gdyż prowadzi to do ulegania żądom, stąd też nie można oddzielać jej od posłuszeństwa prawdzie.

Drugi tekst tej części został poświęcony idei solidarności w nauczaniu papieskim. Mimo że, jak zauważa autorka, nie była ona zasadniczym elementem trzeciej pielgrzymki papieskiej do Ojczyzny, to jednak pojawiała się w przypadku każdej jego wizyty w kraju. Jan Paweł II definiował wspomniane pojęcie jako szczególny rodzaj więzi międzyludzkiej, wspólnotę ludzi jednoczących się w dobru. Jak przekonuje Ojciec Święty w swoim nauczaniu, wszelkie działania wynikające z egoizmu mają negatywne skutki na płaszczyźnie życia

wspólnotowego. Przyjęcie idei solidarności pozwala przewyciężyć dążenia do dwóch skrajnie odmiennych koncepcji życia społecznego: kolektywizmu i indywidualizmu.

Tom wieńczy tekst Pawła Skibińskiego będący podsumowaniem wątków podejmowanych przez wszystkich autorów. Najistotniejszym wskazaniem autora jest stwierdzenie, że trzecia wizyta Jana Pawła II do Ojczyzny była swoistą bramą prowadzącą do wolnej Polski (na co zresztą wskazuje sam tytuł publikacji).

PODSUMOWANIE I ZASTRZEŻENIA

Publikacja *Brama do Wolności* jest z pewnością wydawnictwem ważnym i potrzebnym. Omawia wiele elementów oraz uwarunkowań wizyty i może być dobrym punktem wyjścia do dalszych badań jej poświęconych. Autorzy przedstawili zarówno jej polityczne i historyczne, jak i teologiczne wymiary, dzięki czemu można spojrzeć na efekty wizyty w szeroki i kompleksowy sposób. Jak to zwykle się dzieje w przypadku tomów pokonferencyjnych, przydatność i wartość naukowa poszczególnych tekstów jest różna, ale zasadniczo tom reprezentuje wysoki poziom. W mojej ocenie najlepsza jest część pierwsza i trzecia pracy, gdyż problematyka, jaką podejmują autorzy, wyczerpująco przedstawia omawiane przez nich tematy. Szkoda tylko, że w części poświęconej przebiegowi i znaczeniu wizyty nie znalazły się artykuły podejmujące tę tematykę z perspektywy wojewódzkiej. Brakuje również omówienia propagandowego wykorzystania pielgrzymki przez władze czy opozycję.

Pozostaje także żałować, że w części poświęconej wspomnieniom z wizyty znajduje się tylko jeden krótki tekst. Myślę, że z pewnością można było znaleźć wiele osób chcących podzielić się wartościowymi wspomnieniami i przeżyciami z trzeciej pielgrzymki papieskiej. Z kolei w części teologicznej brakuje całościowego omówienia przesłania Ojca Świętego.

Rafał Łatka
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych
Katedra Współczesnej Polityki Polskiej